

शाश्वत विकासातील सार्वजनिक आरोग्य व स्वास्थ्याचा प्रवास

विनोद रमेश डिके

अर्थशास्त्र विभाग

श्रीमती . सी. के. गोयल कला व वाणिज्य महाविद्यालय, दापोडी, पुणे

गोषवारा :

आजच्या काळात सार्वजनिक आरोग्य व स्वास्थ्य संवर्धनासाठी भोवतालच्या परिस्थिती नुसार आरोग्य विषयक सुव्यवस्था ही शाश्वत असणे गरजेचे आहे. सार्वजनिक आरोग्य ही समाजशास्त्राची एक संकल्पना आहे. या संकल्पनेत शरीराचे, मनाचे वर्तन आणि सामाजिक स्वास्थ्याचा समावेश असतो. आरोग्यविज्ञानाच्या सहकार्याने शाश्वत विकासाच्या माध्यमातून सार्वजनिक आरोग्याच्या रक्षणार्थ सक्षम यंत्रणा, मनुष्यजातीच्या स्वास्थ्य संरक्षणाच्या कामी अनेक उपक्रम राबवीत आहे. त्यातल्या त्यात वैयक्तिक आरोग्य व सार्वजनिक आरोग्य या दोन्हींचा साकल्याने विचार केला जातो आणि ह्यांसाठी काही तत्त्वे, नियम आणि कायदेही करण्यात आले आहेत. प्रत्येक व्यक्तीने आरोग्यविषयक नियमांचे पालन करून आरोग्यदायक सवयी लहानपणापासून आत्मसात करणे आवश्यक आहे. लोक व्यसनमुक्त होण्यासाठी कडक अंमलबजावणी केली पाहिजे. अप्रगत देशांमध्ये अस्वच्छता, रोगराई, प्रदूषण, संसर्गजन्य साथी यांमुळे बहुतांशी गरीब जनता सतत आजारांनी ग्रस्त असते. या रोगांचा प्रतिकार करण्यासाठी सक्षम व्यवस्था नाही, त्यामुळे सामाजिक स्वास्थ्याचा दर्जा घसरला आहे. याशिवाय गरिबीमुळे कुपोषण ही गंभीर समस्या सार्वजनिक आरोग्य टिकून राहण्यासाठी अडथळा ठरत आहे. 'ज्याचे आरोग्य चांगले तो आशावादी असतो आणि जो आशावादी असतो, त्याला सर्व काही मिळविता येते', अशी अरबी भाषेतील म्हण आहे. मनुष्याला आशावादी राहून जगण्यासाठी सार्वजनिक आरोग्य व सामाजिक स्वास्थ्य महत्त्वाचे आहे.

प्रस्तावना :

सुदृढ निरोगी शरीरासाठी स्वच्छता, शुद्धता व सकस आहार ही मुलभूत तत्त्वे आचरणात आणली पाहिजेत. सार्वजनिक आरोग्यस्वास्थाकरिता विघातक गोष्टींचे निर्मूलन करून आरोग्यप्रद सोयीसुविधा उपलब्ध कशा होतील, यांकडे लक्ष दिले पाहिजे. रोगप्रतिबंधक उपाय, रोगचिकित्सेची

सोय, औषधोपचार वगैरे बाबी सार्वजनिक आरोग्यस्वास्थ्याची मूलतत्त्वे होत. पाणीटंचाई, दुष्काळ, बेकारी, नैसर्गिक आपत्ती, इ. प्रश्न मानवजातीला भेडसावत असतात. त्या प्रश्नांना समर्थपणे तोंड देऊन या कठीण परिस्थितीतून जे मार्ग शोधून काढतात, त्यांच्यावर समाजाचे स्वास्थ्य अवलंबून असते. या अडचणींचा त्यांच्या शारीरिक आरोग्यावर परिणाम होतो आणि त्यांचे मानसिक संतुलन बिघडते. सामाजिक स्वास्थ्य मानसिक आरोग्यावर अवलंबून असते. निरोगी व निकोप शरीरात निकोप मन असते. एकविसाव्या शतकाच्या पूर्वार्धात लोकांच्या जीवनशैलीत आमूलाग बदल झाला आहे. निर्वाहासाठी त्यांना धावपळ करावी लागते आणि अनेक समस्यांना सामोरे जाणे भाग पडते. त्यामुळे ताण वाढून मानसिक संतुलन बिघडते आणि रक्तदाबासारख्या व्याधी उद्भवतात. आरोग्याची काळजी घेणे ही सर्वस्वी व्यक्तीची जबाबदारी आहे. व्यक्तीचे वर्तन, आरोग्यविषयक सवयी आणि शांत, मनमिळाऊ आणि विचारी स्वभाव, संयमित बोलणे आणि वागणे या सार्वजनिक आरोग्यविषयक स्वास्थ्याशी संबंधित बाबी आहेत. समतोल आहार, आवश्यक ती विश्रांती घेऊन, समाजातील इतरांशी चांगले वर्तन ठेवून सामाजिक स्वास्थ्य प्रत्येकाने कसे राखावे याचे प्रशिक्षण दिले जाणे महत्त्वाचे आहे. आरोग्याचा आर्थिक स्थितीशील दर्जाशी जवळचा संबंध आहे. व्यक्तीची आर्थिक सुस्थिती असेल, तर त्याला आरोग्यविषयक सुविधांचा लाभ घेणे सुकर होते. इंग्लंडमधील आरोग्यविषयक विषमतेबद्दलचा 'दि ब्लॉक रिपोर्ट' हा अहवाल इतिहासप्रसिद्ध आहे. पी. टारुनशेंड आणि एन. डेव्हिडसन यांना १९८२ मध्ये असे आढळले की, ग्रेट ब्रिटनमधील १८ ते ६० वर्षे वयोगटातील प्रथमश्रेणी व्यक्तींपेक्षा चतुर्थश्रेणीतील व्यक्तींचा मृत्युदर जवळजवळ अडीचपट जास्त आहे आणि दोन स्तरांमधील अंतर कमी होण्याची शक्यता नाही. हा अहवाल 'ब्लॉक रिपोर्ट' या नावाप्रमाणेच सामाजिक स्वास्थ्याची विषमता दर्शवितो. सामाजिक अस्वास्थ्यासाठी कारणीभूत असणाऱ्या रोगांचे प्रमाण वाढू नये, म्हणून प्रत्येक समाजात सार्वजनिक आरोग्यासाठी प्रतिबंधक उपाययोजना करण्याची व्यवस्था असावयास हवी. त्यासाठी छोट्या-मोठ्या गावांमध्ये आरोग्यकेंद्रे उभारावयास हवीत. जागतिक आरोग्य संघटना (WHO), सार्वजनिक आरोग्य ही संकल्पना सर्व देशांतून प्रसारीत व्हावी म्हणून स्थापन झाली आहे. सार्वजनिक सामाजिक स्वास्थ्य, आर्थिक विकास आणि जागतिक शांतता यांसाठी ते अत्यावश्यक आहे.

अभ्यास विषयाचे महत्त्व :

देशातील विकासाची व्याख्या करताना फक्त आर्थिक वाढी पुरताच विचार करून चालणार नाही तर आर्थिक वाढीबरोबरच झालेला विकास हा बहुरंगी सर्वसमावेशक असला पाहिजे. तो फक्त आर्थिक व सामाजिक असून चालणार नाही तर तो दिर्घकाळ टिकणारा सर्वसमावेशक असला पाहिजे. शाश्वत विकास लक्ष्य, ज्याला जागतिक ध्येय म्हणूनही ओळखले जाते, सर्व सदस्य देशांनी 2015 मध्ये सार्वत्रिक कॉल म्हणून स्वीकारले. त्यामध्ये गरिबी निर्मूलन, असुरक्षित गटांचे संरक्षण आणि 2030 पर्यंत सर्वांसाठी शांती आणि समृद्धी सुनिश्चित करणे यासारख्या इत्यादी ध्येयांच्या प्राप्तीबरोबरच सार्वजनिक आरोग्य व स्वास्थ्य राखण्यासाठी सुध्दा यामध्ये काही ध्येय नमूद केली आहेत. यासाठी शाश्वत विकासातील सार्वजनिक आरोग्य व स्वास्थ्यचा प्रवास अभ्यासण्याबरोबरच शाश्वत विकासातील सामाजिक स्वास्थ्य व आरोग्याची भूमिका, सार्वजनिक स्वास्थ्य व आरोग्य क्षेत्रातील अडचणी / समस्या / दर्जा / मूल्य / शाश्वतता इत्यादींचा अभ्यास महत्त्वाचा ठरतो.

अभ्यास विषयाचे उद्दिष्ट :

- 1) विकास प्रक्रियेतील शाश्वत विकासाची भूमिका अभ्यासणे.
- 2) शाश्वत विकासातील सार्वजनिक स्वास्थ्य व आरोग्याची भूमिका अभ्यासणे.
- 3) सामाजिक व आर्थिक विकासाबरोबरच शाश्वत विकासासंबंधित प्रश्नांची संशोधनाद्वारे उकल करणे.
- 4) शाश्वत विकासासंदर्भात गंभीर समस्यांबाबत संशोधन वृद्धिंगत करणे.
- 5) शाश्वत विकासातील संशोधनासाठी चालना देणे .

अभ्यास विषयाची गृहीतके :

- 1) शाश्वत विकासात बहुआयामी घटकांची भर पडत आहे.
- 2) शाश्वत विकासासाठी आरोग्य संपन्न निरोगी जीवन आवश्यक आहे.
- 3) शाश्वत विकासाशी संबंधित प्रश्नांची संशोधनाद्वारे उकल करून त्यावर उपाययोजना सुचविल्या जातात.
- 4) समाजातील महत्वाच्या प्रश्नांची उकल करण्यात शाश्वत विकासाशीसंबंधित संशोधन महत्त्वाचे ठरत आहे.

संशोधन पध्दती:**दुय्यम स्रोत:**

प्रस्तुत संशोधनासाठी महत्त्वपूर्ण माहिती व आकडेवारी दुय्यम स्रोताद्वारे प्राप्त केली जाणार असून त्यामध्ये अप्रकाशित सार्वजनिक प्रलेख, प्रकाशित सार्वजनिक प्रलेख, आंतरराष्ट्रीय संस्थांची वेबसाईट, Wikipedia, वर्तमान पत्रातील लेख , मासिके , इत्यादीद्वारे माहिती संकलित केली गेली आहे.

शाश्वत विकास संकल्पना :

खरेतर विकास म्हणजे ढोबळमानाने सामाजिक व आर्थिक प्रगती होय , अर्थातच अर्थव्यवस्थेच्या विकासासाठी अशी प्रगती आवश्यक असते. परंतु प्रगतीसाठी आर्थिक वाढीसोबतच समावेशक व शाश्वत विकासाची जोड दिली तर तो विकास दीर्घकाळ टिकून राहतो.

एडवर्ड बार्बियर यांनी शाश्वत विकासाची संकल्पना समजून सांगण्यासाठी दिलेल्या व्हेन आकृतीत सामाजिक आर्थिक व पर्यावरणीय विकासांचे वर्तुळ दिले आहेत. त्यामध्ये असे सांगितले आहे की , सामाजिक व आर्थिक विकासासाठी समान न्यायपूर्ण (Equitable) विकास झाला पाहिजे. सामाजिक विकास पर्यावरण विकासाला सुसह्य (Bearable) असला पाहिजे. तसेच आर्थिक विकास तेव्हाच होऊ शकतो जेव्हा तो पर्यावरणाला पुनर्निर्मितीक्षम, वर्धनक्षम (Viable) बनवू शकतो. अर्थातच सामाजिक, आर्थिक व पर्यावरणीय विकास करण्यासाठी विकास न्यायपूर्ण सुसह्य व वर्धनक्षम असला पाहिजे, म्हणजेच शाश्वत असला पाहिजे.

सार्वजनिक स्वास्थ्य व आरोग्याची अल्मा अटा घोषणा:

जागतिक आरोग्य संघटनेने 6 ते 12 सप्टेंबर 1978 दरम्यान त्यावेळच्या सोव्हिएत युनियन मधील अल्मा अटा शहरात 'प्राथमिक आरोग्य सेवा' याबाबत आंतरराष्ट्रीय आरोग्य परिषद आयोजित केली होती. त्या परिषदेत 134 राष्ट्रांचे प्रतिनिधी सहभागी होते. " सर्वांसाठी आरोग्य 2000 सालापर्यंत " ही घोषणा 6

विनोद रमेश डिके

सप्टेंबर 1978 रोजी तेथे करण्यात आली. म्हणजेच सन 2000 सालापर्यंत सर्वांना सामाजिक व आर्थिकदृष्ट्या लाभकारक ठरेल असे आरोग्यसंपन्न जीवन देणे होय. हे ध्येय गाठण्यासाठी प्राथमिक आरोग्य सेवा हाच एकमेव मार्ग आहे असे ठरविण्यात आले. त्याचबरोबर 'लोकांना आरोग्यसेवा पुरविणे ही राष्ट्राची जबाबदारी आहे' तसेच 'लोकांच्या आरोग्याच्या गरजा व सेवा या लोकांच्याच नियंत्रणात असल्या पाहिजेत' या महत्त्वाच्या संकल्पनांचा स्विकार या घोषणेत केला गेला. या घोषणेचा जगातील बहुसंख्य देशांनी स्विकार केला. भारताच्या तत्कालीन पंतप्रधान इंदिराजी गांधी यांनी त्या घोषणेच्या दस्तऐवजावर सही केली.

रिओ परिषद व अजेंडा-21 :

संयुक्त राष्ट्रसंघाने 3 जून ते 14 जून 1992 मध्ये पहिली वसुंधरा परिषद ब्राझील मधील रिओ-द-जानेरो येथे भरविली असली तरी या रिओ परिषदेचे शीर्षक 'संयुक्त राष्ट्रसंघाची पर्यावरण व विकास परिषद' (UNCED-United Nations Conference on Environment & Development) असे होते. याच परिषदेत पर्यावरण व विकासाच्या सहसंबंधास महत्व देऊन शाश्वत विकासाची तत्वाची ओळख केली गेली. याच परिषदेत केल्या गेलेल्या अनेक करारांपैकी अजेंडा-21 हा एक बहुआयामी करार होता.

अजेंडा 21 व सार्वजनिक आरोग्य :

- 1) जून 1992 मध्ये संमत केलेला हा करार 4 भाग व 40 प्रकरणांमध्ये विभागलेला 700 पानी करार होता. हा करार स्थानिक, राष्ट्रीय व जागतिक स्तरावर करावयाच्या शाश्वत विकासाचा कृती आराखडा होता .
- 2) अर्थव्यवस्थांनी दारिद्र्य निर्मूलनासाठी लोकसंख्या, आरोग्यसेवा, शिक्षण, महिला हक्क, यांविषयी धोरणे आखून शाश्वत विकास साध्य करण्यावर भर देण्यावर प्रकाश टाकण्यात आला.
- 3) तसेच ऊर्जा कार्यक्षम तंत्रज्ञान, महिला सशक्तीकरण, स्थानिक संस्थांचे व बिगर सरकारी संघटनांचे सशक्तीकरण, मानव संसाधन विकास, पर्यावरण बचाव, वनसंवर्धन, शाश्वत शहर विकास, शाश्वत कृषी विकास व जैवतंत्रज्ञानाणा वापर इत्यादी गोष्टींवर भर देण्यात आला.

सहस्रक विकास ध्येय (MDG) :

एकविसाव्या शतकातील विकासासाठी संयुक्त राष्ट्र संघाची भूमिका काय असेल यावर चर्चा करण्यासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाने 6 ते 8 सप्टेंबर 2000 दरम्यान न्यूयॉर्क येथे शतकोत्तर परिषद आयोजित केली. 1978 च्या अल्मा-अटा परिषदेने 2000 वर्षात गाठावयाची आरोग्यविषयक काही लक्षात ठरवली होती. UNDP च्या मानव विकास अहवालामध्ये विकासाच्या निर्देशांकांवर विचार विमर्श होऊ लागला. अजेंडा 21 मध्ये शाश्वत विकासासाठी फार मोठी पार्श्वभूमी पुरवली या सार्या घटनांचा परिपाक म्हणजे 8 सप्टेंबर 2000 ला संयुक्त राष्ट्रसंघाने 'शतकोत्तर घोषणा' (Millenium Declaration) स्वीकारली. त्यामध्ये जगातील सर्व पुरुष, महिला, मुले यांची दारिद्र्यातून व संघर्षातून सुटका करण्याचा निर्धार करण्यात आला. त्यासाठी 8 प्रकारचे सहस्रक/शतकोत्तर विकास ध्येय (MDGs- Millennium Development Goals) स्वीकारण्यात आले. त्यामध्ये सार्वजनिक व सामाजिक स्वास्थ्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या घटकांचा समावेश काही ध्येयांमध्ये करण्यात आला.

ध्येय 1) आत्यंतिक दारिद्र्य उपासमार दूर करणे या पहिल्या ध्येयामध्ये उपासमारी सहन करणाऱ्या लोकांचे प्रमाण 1990 मधील प्रमाणापेक्षा निम्म्यावर आणणे हे एक होते.

ध्येय 4) बालमृत्यू दर कमी करण्याच्या ध्येयामध्ये पाच वर्षांच्या आतील बालकांमधील बालमृत्यू दर 1990च्या दरापेक्षा दोन-तृतीयांश ने कमी करण्याचे ध्येय होते.

ध्येय 5) मातृस्वास्थ्यात सुधारणा करण्याच्या ध्येयामध्ये मातामृत्यू दर 1990च्या दरापेक्षा 3/4 ने कमी करणे तसेच 2015 अखेर प्रजनन स्वास्थ्य सर्वापर्यंत पोहचविण्याचे सुद्धा ध्येय होते.

ध्येय 6) एडस, मलेरिया व इतर आजारांविरुद्ध लढविण्याच्या ध्येयामध्ये 2015 पर्यंत एड्सचे प्रमाण निम्म्यावर आणून त्यानंतर प्रसाराचा वेग उलट करणे तसेच 2010 पर्यंत सर्व एड्सबाधितांना उपचार होईल यासाठी प्रयत्न करण्याचे ध्येय होते. त्याचबरोबर 2015 पर्यंत मलेरिया व इतर गंभीर आजारांचे प्रमाण निम्म्यावर आणून त्यानंतर प्रसाराचा वेग उलट करण्याचे सुद्धा ध्येय होते.

ध्येय 7) पर्यावरणाची शाश्वतता टिकवण्याचा ध्येयामध्ये 2015 अखेर पिण्याचे पाणी व मूलभूत स्वच्छता या शाश्वत गरजा पूर्ण होऊ शकणाऱ्या लोकांच्या प्रमाणात वाढ करणे तसेच 2020 अखेर झोपडपट्टीत राहणाऱ्या कमीत कमी 10 कोटी लोकांच्या राहणीमानात विशेष सुधारणा करण्याचे सुद्धा ध्येय होते.

ध्येय 8) विकासासाठी जागतिक भागीदारी चा विकास करण्याच्या ध्येयामध्ये विकसनशील देशांना आवश्यक औषधी वाजवी किमतीत मिळण्यासाठी औषधी कंपन्यांच्या सहकार्याने प्रयत्न करण्याचे ध्येय समाविष्ट होते.

शाश्वत विकास ध्येय/लक्ष्य (SDG - Sustainable Development Goals) :

ज्याला जागतिक ध्येय म्हणूनही ओळखले जाते, सर्व सदस्य देशांनी 2015 मध्ये सार्वत्रिक कॉल म्हणून स्वीकारले गेले. 2015 सालासाठी ठरविण्यात आलेली सहस्राब्द विकास ध्येये (MDGs) यांपासून 2030 सालासाठी शाश्वत विकास ध्येये (SDGs) विकसित झाली आहेत. 2000 साली संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या सहस्राब्द (मिलेनियम) शिखर परिषदेनी ठरविलेल्या 2015 सालासाठीच्या सहस्राब्द विकास ध्येये (MDGs) यामध्ये 18 लक्ष्यांसह आठ आंतरराष्ट्रीय विकास ध्येयांची एक सूची होती. हा जगभरातल्या आव्हानांना सोडविण्यासाठी केला गेलेला प्रथम आणि एकमात्र वैश्विक प्रयत्न होता.

शाश्वत विकास ध्येये (SDGs) ही 17 ध्येये, 169 लक्ष्ये आणि 306 राष्ट्रीय निर्देशकांची एक सार्वत्रिक सूची आहे, जे मानवी कल्याणासाठी 2030 सालापर्यंत कोणीही विकासाच्या दृष्टीने मागे राहणार नाही या उद्देशाने मोठ्या यशासाठी विकासात्मक कृतींचे नियोजन करण्यास आणि सुव्यवस्थित करण्यासाठी मदत करतात. सप्टेंबर 2015 मध्ये झालेल्या ऐतिहासिक संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेच्या शिखर परिषदेत 193 सदस्य राष्ट्रांनी अंगिकारलेल्या आणि दि. 1 जानेवारी 2016 रोजी लागू झालेल्या “ट्रान्सफॉर्मिंग अवर वर्ल्ड: द 2030 एजेंडा फॉर सस्टेनेबल डेव्हलपमेंट” या पुढाकाराचा हा एक भाग आहे.

ध्येय 1) प्रतिदन 1.25 डॉलरहून कमी पैशांमध्ये उदरनिर्वाह करणारे अशा प्रत्येक ठिकाणच्या सर्व लोकांचे सन 2030 पर्यंत आत्यंतिक दारिद्र्य दूर करणे. दारिद्र्यात राहणाऱ्या सर्व वयोगटांतील पुरुष, स्त्रिया व बालके यांचे दारिद्र्य रेषेखालील प्रमाण सन 2030 पर्यंत किमान निम्म्यावर आणणे.

राष्ट्रपरत्वे सामाजिक सुरक्षा योजना राबवून 2030 अखेर सर्व गरीब व असुरक्षित घटकांपर्यंत ही सुरक्षा पोहोचविणे. तसेच 2030 पर्यंत समाजातील पुरुष, स्त्रिया, गरीब, असुरक्षित गट या सर्वांना सुरुवात मूलभूत सुविधा इत्यादी मिळण्याचा समान हक्क प्राप्त करून देण्याचे ध्येय होते.

विनोद रमेश डिके

ध्येय 2) 2030 अखेर उपासमार सहन करणाऱ्या लोकांचे प्रमाण शून्य करणे तसेच गरीब व असुरक्षित गटाला वर्षभर सुरक्षित, पोषक व पुरेसे अन्न पुरवणे. त्याच बरोबर 2025 अखेर पाच वर्षाखालील खुरटी (Stunted) व शुष्क (Wasted) बालकांमधील कुपोषण दूर करून 2030 अखेर सर्व प्रकारचे कुपोषण संपविणे तसेच किशोरवयीन मुली, गरोदर व स्तनदा माता यांच्या पोषणाच्या गरजा भागवणे.

ध्येय 3) 2030 अखेर जागतिक स्तरावरील माता मृत्यू प्रमाण 70 पेक्षा खाली आणणे. तसेच पाच वर्षाखालील ज्या बालकांचे मृत्यू रोखता येऊ शकतात (Preventable Deaths) ते सर्व मृत्यू रोखण्याची क्षमता 2030 पर्यंत प्राप्त करणे. 2030 पर्यंत एडस, मलेरिया, क्षयरोग, कावेळी, जलजन्य व इतर सार्थीच्या आजारांचा प्रसार थांबविणे. असांसर्गिक आजारांवर उपचारात्मक व प्रतिबंधात्मक इलाज करणे, मानसोपचाराची जोड देणे व त्यापासून होणाऱ्या मृत्यूंचे प्रमाण 2030 अखेर एक-तृतीयांश ने कमी करणे. मद्य व मादक द्रव्यांच्या आहारी जाण्यास प्रतिबंध करणाऱ्या व त्यावर सुयोग्य उपचार करणाऱ्या संस्थेला व उपक्रमांना बळकटी देणे. 2020 पर्यंत रस्ते अपघातांचे प्रमाण कमी करून अपघाती मृत्यूच्या प्रमाणात लक्षणीय घट आणणे. कुटुंब नियोजनाचे तसेच आरोग्य शिक्षण व ज्ञान देऊन 2030 पर्यंत प्रजनन व लैंगिक आरोग्यसेवा पर्यंत वैश्विक पोहोच (Universal Access) निर्माण करणे. तसेच राष्ट्रीय धोरण व नियोजनांमध्ये प्रजनन आरोग्याचे महत्त्व अधोरेखित करणे. सर्वांसाठी सुरक्षित, प्रभावी, गुणात्मक व परवडतील अशी औषधी वनस्पती पुरवून प्रभावी आरोग्य सेवा व आरोग्य विमा सारख्या सेवा देऊन वैश्विक आरोग्याच्या (Universal Health Coverage) व्यापकतेची पातळी गाठणे. घातक रसायने तसेच वायू, जल व मृदा प्रदूषणामुळे होणाऱ्या आजारांचा व मृत्यूच्या प्रमाणात 2030 पर्यंत लक्षणीय घट आणणे.

ध्येय 6) 2030 पर्यंत सर्वांसाठी सुरक्षित पिण्याच्या पाण्याची वैश्विक व समान उपलब्धता निर्माण करणे. 2030 पर्यंत सर्वांसाठी पुरेशा व सन्मान स्वच्छतेच्या सुविधा पुरवून गावे हागणदारीमुक्त करणे तसेच असुरक्षित गटातील महिला व मुलींसाठी स्वच्छतेच्या सुविधा पुरविणे. सांडपाण्याचे नियोजन व पुनर्वापर करून घातक रसायने व घटक असलेल्या पाण्याचे शुद्धीकरण करणे व जल प्रदूषण रोखून 2030 अखेर गुणात्मक जल सुधारणा करणे.

निष्कर्ष:

शाश्वत विकास संकल्पनेत शाश्वत विकासात बहुआयामी घटकांची भर पडत आहे. विकास प्रक्रियेतील शाश्वत विकासाची भूमिका असते. विकास फक्त आर्थिक वाढी पुरताच मर्यादित असून चालत नाही तर तो दिर्घकाळ टिकणारा सर्वसमावेशक असला पाहिजे. शाश्वत विकासातील सार्वजनिक स्वास्थ्य व आरोग्याची भूमिका अभ्यासताना शाश्वत विकास संकल्पनेत सामाजिक व सार्वजनिक आरोग्य व स्वास्थ्याचा प्रवास नोंद घेण्यासारखा आहे. सामाजिक व आर्थिक विकासाबरोबरच शाश्वत विकासासंबंधित प्रश्नांची संशोधनाद्वारे उकल करून शाश्वत विकासासंदर्भात गंभीर समस्यांबाबत तसेच शाश्वत विकासाशी संबंधित प्रश्नांची संशोधनाद्वारे उकल करून त्यावर उपाययोजना सुचविल्या जातात. शाश्वत विकासासाठी आरोग्य संपन्न निरोगी जीवन आवश्यक आहे. समाजातील महत्त्वाच्या प्रश्नांची उकल करण्यात शाश्वत विकासाशीसंबंधित संशोधन महत्त्वाचे ठरत आहे.

संदर्भ सूची :

- 1) [Www.un.org/millenniumgoals/2015](http://www.un.org/millenniumgoals/2015) MDG report
- 2) United Nations Resident Coordinator's Office, Handbook.
- 3) आरोग्य आपल्या हक्काचं : :- हॅलो मेडिकल फाउंडेशन.
- 4) विकिपीडिया
- 5) <https://www.who.int>
- 6) WHO | World Health Organization
- 7) agendatwentyone.wordpress.com